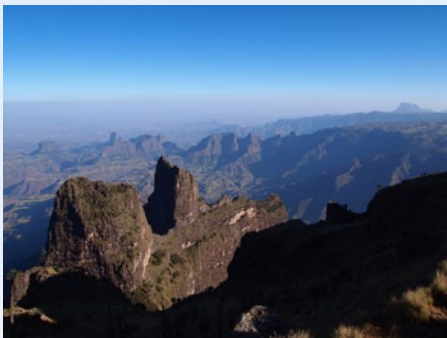

ETIÓPIA, KOLÍSKA ĽUDSTVA

Unikátne Simienske hory na severe Etiópie sú na zozname Svetového dedičstva UNESCO

Etiópiu, jediná africká krajina, ktorá sa ubránila kolonizátorom. Hornaté kresťanské kráľovstvo obklopené moslimskými susedmi. Za posledné tri dekády sa v nej počet obyvateľov vyše zdvojnásobil, jej populácia je jednou z najrýchlejšie rastúcich na svete, ale aj jednou z najchudobnejších.

V Etiópii žije vyše 80 kmeňov, pričom každý z nich má vlastný jazyk. Etiópania sa však nikdy na kmene nečlenili, v ich histórii kmeňové občianske vojny neexistovali.

Históriu má však Etiópiu nesmierne pestrú – archeologická obec sa doteraz nevie dohodnúť, či sa zrod prvého človeka odohral práve tu alebo v Keni. Väčšina z archeológov sa však prikláňa k názoru, že sa človek do sveta rozšíril práve z náhornej plošiny v okolí súčasného hlavného mesta Addis Abeba.

Kostra mladej ženy žijúcej pred 3,2 miliónmi rokov, objavená v regióne Afar. Ani zistenie, že Lucy nebola priamym predkom *Homo sapiens*, ale skôr jeho evolučnou odnožou, popularitu tejto najznámejšej kostry na svete neznižilo.

Archeologické vykopávky ukazujú, že Etiópiu je druhou krajinou, ktorá prijala kresťanstvo za štátne náboženstvo. Na obrázku je unikátny kostol sv. Juraja vytesaný do skaly.

Addis Abeba, v amharčine znamenajúca „nový kvet“, bola založená etiópskym panovníkom Menelikom II. a jeho manželkou. Len vďaka jeho dômyselnosti mohli etiópski panovníci prestať viesť kočovný spôsob života a usadiť sa na jednom mieste. Postaral sa totiž o rozšírenie eukalyptových stromov, ktoré patria medzi najrýchlejšie rastúce úžitkové dreviny na svete. Vo väčšine afrických krajín sa doteraz varí na dreve, no a v minulosti sa panovníci pohybovali s celou svojou dvornou perupúťou. Išlo o tisíce ľudí, ich tábor sa rozprestieral na ploche približne dvadsiatich kilometrov štvorcových. Kráľovský sprievod potreboval niečo jesť, potreboval si na niečom variť. Vraví sa, že odlesnená krajina sa po odchode panovníckej družiny spamätávala niekoľko desaťročí, ako bola vydrancovaná. Až rýchlo rastúce eukalyptové drevo umožnilo etiópskym panovníkom zavesiť kočovný štýl života na klinec.

Import eukalyptu nemal dopad iba na štýl života etiópskej šľachty, ale veľmi rýchlo sa rozšíril po celom kontinente, kde jeho výskyt výrazne spomalil odlesňovanie dažďových pralesov.

Látky získané z olejov obsiahnutých v eukalyptových listoch majú vo farmaceutickom priemysle široké využitie

Eukalyptus ako úžitková drevina však nie je zaujímavý iba pre drevo. Esenciálne oleje vyrábané z jeho listov slúžia ako prirodzený insekticíd, uľahčujú dýchanie a vykašliavanie pri astme i ďalších ochoreniach dýchacieho systému, urýchľujú hojenie drobných rán a odevov na koži. Výťažky z eukalyptových listov sa pridávajú do repelentov. Navyše majú antibakteriálne, antisklerotické i protiplesňové účinky – pri expozícii týchto olejov vzduchu v nich začína vznikať ozón, molekula dobre známa pre svoje antiseptické účinky. Eukalyptus, hoci rastlina s obrovským dopadom na profil flóry súčasnej Afriky, je predsa len „privandrovalec“ z Austrálie. Ďalej sa zameriame na rastlinstvo a živočíšstvo endemické či aspoň špecifické pre Etiópiu.

Pavián dželada (*Theropithecus gelada*)

Pavián dželada je veľmi zvláštny primát, ktorý napriek mätúcemu názvu vlastne vôbec nie je pavián, ale patrí k samostatnému rodu *Theropithecus*. Napriek tomu, že paviány dželada sú v súčasnosti endemickým druhom Etiópie, fosílie tohto rodu sa našli aj v Indii a na Blízkom východe. V súčasnosti sa dajú nájsť iba na náhorných plošinách Etiópie vo výškach 1 800 – 4 400 m. n. m., v hojných množstvách sa vyskytujú najmä v nádherných Simienských horách. Stravovaním a formou života iba málo pripomínajú ostatné primáty – uvidieť ich na strome je prakticky vylúčené. Prispôbili sa životu na zemi, kde trávia väčšinu času pasením na tráve a socializáciou. Tráva tvorí až 90 % ich stravy, jedia listy trávy i semená, ale ak si majú možnosť vybrať, vykazujú preferenciu semien. Sú to jediné primáty, ktoré sú primárne a takmer výhradne bylinožravce.

Dželady vykazujú sexuálny dimorfizmus, samce a samice sú ľahko rozlíšiteľné, napríklad podľa veľkosti: dospelá samica váži priemerne 11 kg, dospelý samec má až 18,5 kg. Obaja majú nezarastenú tvár s krátkym ňufákom a krátko, robustné prsty prispôbené trhaniu trávy a vyhrabávaniu semien, ako i malé úzke rezáky ako stvorené na žuvanie trávy.

Samce majú krásny huňatý kožuš s dlhou srstou, ktorý ich chráni pred nočnými mrazmi Simienských hôr

Samce majú na hrudi červenú škvŕnu v tvare presýpacích hodín ostro ohraničenú bielou srstou, pre ktorú dostali názov „paviány s krvácajúcim srdcom“. Samice majú túto škvŕnu tiež, ale zvyrazňuje sa im až v období ruje, teda signalizuje pripravenosť samice na párenie. Dželady sa priemerne dožívajú 19 rokov. Samice zriedkakedy rodia pred dovŕšením štvrtého roku života, samce sexuálne dozrievajú vo veku štyri až päť rokov, ale príležitosť na párenie sa im väčšinou nenaskytne skôr než vo veku 8 – 10 rokov. V čase ruje samice kopulujú až 5-krát denne, najčastejšie na poludnie. Je zaujímavé, že drvivá väčšina mláďat sa rodí v noci na strmých zrázoch etiópskych hôr. Tam sú tieto spiacie primáty dobre chránené pred predátormi. Alfa samce dželád ostávajú hliadkovať na krajoch týchto zrázov.

Na svitaní dželady opúšťajú útesy a idú sa venovať kŕmeniu a socializovaniu. Predpoludním sociálne aktivity ustupujú do pozadia a dželady sa venu-

jú prevažne paseniu. Zintenzívnenie spoločenských aktivít je zasa možné pozorovať pred súmrakom.

Dželady žijú v skupinkách s priemernou veľkosťou desať jedincov a ich schopnosť vokalizácie sa až zarážajúco podobá tej ľudskej – rozličnými tónmi a gestami sú schopné vyjadriť obrovské množstvo pocitov a nálad. Zaujímavý je aj fakt, že práve ich pozorovaním vedci prvýkrát v zvieracej ríši pozorovali porozumenie konceptu nevery, ako i strach z jej odhalenia v očakávaní trestu. Inými slovami, keď nedominantný samec tajne kopuloval so samicou dominantného samca, účelovo potláčal zvuky inak prirodzene vydávané týmto druhom počas párenia.

Dželady nemajú veľa prirodzených nepriateľov, najväčším postrachom sú preto pre nich sedliaci žijúci na úpätiach etiópskej vysočiny, ktorí tieto zaujímavé tvory považujú za škodcov a ako k škodcom sa k nim i správajú.

Tef (*Eragrostis tef*)

Tef, najmenšia známa obilnina na svete majúca pôvod v Etiópii, je zároveň jednou z prvých domestikovaných rastlín vôbec. Odhaduje sa, že ľudia žijúci na etiópskej vysočine, ju pestovali už 8 000 – 5 000 rokov pred našim letopočtom. Názov tef je odvodený od slova „stratený“. Naznačuje tak skutočnosť, že jeho zrnká sú také malé, že ak sa vám vysypú, už ich nenájdete.

Oproti pšenici je tef veľmi bohatý na vápnik, proteíny i železo, čo sa v tejto chudobnej krajine mimoriadne hodí. Nakazenie črevnými parazitmi je v Etiópii bežnou realitou, no a črevné parazity sú tu najčastejšou príčinou anémie. Tef je pre nízky obsah gluténu vhodný aj pre ľudí, ktorí sú nútení držať bezlepkovú diétu.

Obilnina tef má priaznivejší nutričný profil než naša pšenica

Z tefu sa vyrába etiópske národné jedlo injera (čítaj indžera). Injera je čosi ako obrovská, hrubá, špongiovitá palačinka s kyslou chuťou. Túto svoju charakteristickú chuť nadobúda počas procesu fermentácie, ktorý prebieha dva až tri dni. Veľa našincov jej chuť netoleruje, opatrne sa pýtajú, či to nie je pokazené, pretože to chutí „nejako divne kyslo“. Stretla som sa aj s vyjadrením, že „injera vyzerá ako guma, trhá sa ako guma a ako guma aj chutí“.

Injera, základ etiópskej kuchyne, sa trhá rukami a namáča sa do korenitých omáčok, s ktorými sa prakticky vždy servíruje

Etiópsky vlk (*Canis simensis*)

Tento druh vlka, niekedy prezývaný aj simienska líška, tiež patrí medzi endemické druhy Etiópie. Evolučný biológ Charles Darwin veril, že práve od neho sa odvodzuje pôvod chrta. **Etiópsky vlk** sa však vzhľadom podobá najviac na amerického šakala, avšak na rozdiel od neho má dlhšie, silnejšie končatiny. Je jedným z piatich druhov psovitéch šelmiem vyskytujúcich sa v Afrike. Skúmanie jeho mitochondriálnej DNA však ukázalo, že je bližšie k európskemu vlkovi než k africkým druhom.

V horách Bale, odkiaľ je táto fotografia, žije celá polovica populácie tohto vysoko ohrozeného druhu

V celosvetovom meradle je etiópsky vlk najzriedkavejšou psovitou šelmou – v roku 1994 bol vyhlásený za kriticky ohrozený druh. Celá jeho populácia sa pohybuje okolo 400 kusov, v Etiópii sa vyskytuje v siedmich lokalitách. Najčastejšie sa dá vidieť na náhorných plošinách v nadmorských výškach 3 200 – 4 500 m. n. m. Preferuje otvorené trávnaté plochy, predovšetkým afroalpínske lúky. Vďaka vysokému výskytu hlodavcov v prirodzenom prostredí tejto šelmy sa jeho predchodcovia postupne špecializovali na ich lovenie. To sa odrazilo i v morfológii etiópskeho vlka – jeho pretiahnutá hlava pozostáva z dlhej čeľuste a malých, nariadených podsadených zubov.

Má plochú lebku, tvárová časť zaberá až 58 % hlavy. Uši má široké, namierné dopredu. Pre etiópskeho vlka je typický sexuálny dimorfizmus. Samice sú ľahšie a drobnejšie – zatiaľ čo samec váži priemerne 17 kg, samica váži o 3 kg menej. Kožuch samíc je svetlejší, v období párenia sa sfarbuje do žltá a chvost do hnedá, pričom väčšina ochlpenia chvosta v tomto období vyplzne. Farba kožucha sa nemení so striedaním ročných období, ale mení sa vekom a sociálnou hierarchiou.

Etiópsky vlk žije vo svorkách v teritóriách s veľkosťou približne 6 km². Veľkosť teritória súvisí s výskytom hlodavcov, počtom vlkov v svorke a indexom prežívania mláďat. V prípade nedostatku potravy sa vlky rozdelia do párov a obývajú i s mláďatami dvojnásobne väčšie teritória než v svorke. Sú to osamelí lovcia, zhlukujú sa do skupín len v prípade, keď lovia väčšiu korisť, napríklad v prípade lovu mláďat nyaly horskej.

*Nyala horská (*Tragelaphus buxtoni*) je druh antilopy endemickej pre Etiópiu*

Najaktívnejšie sú tieto cicavce počas dňa, čo zodpovedá aktivite jeho koristi. Spávajú na otvorenom priestranstve, na poľudnie a na súmraku sa zhlukujú a hľadajú hranice svojho teritória.

Pred dažďom sa etiópsky vlk ukrýva pod skalnými prevismi

Samice i samce sexuálne dozrievajú vo veku dvoch rokov. Párenie zvyčajne prebieha v auguste až novembri. Obdobie brezivosti trvá 60 – 62 dní, vrh pozostáva z 2 až 6 mláďat. Samice majú osem bradaviek, z toho iba šesť funkčných.

O mláďatá sa stará celá svorka, pričom nedominantné samice v prípade potreby aj koja.

Azda najzaujímavejšie na sociálnom správaní etiópskeho vlka sú jeho interakcie s paviánmi dželada. Nezriedka vidno tieto psovité šelmy poľovať uprostred stáda dželád. Napriek tomu, že domestikovaných či divých psov sa boja a na ich výskyt reagujú útekou alebo útokom, prítomnosť etiópskeho vlka tolerujú, ba až ignorujú. Na rozdiel od psov etiópsky vlk totiž neútočí na mláďatá dželád. A to napriek tomu, že sú veľkosťou podobné jeho štandardnej koristi. Pohyb a poľovanie v rámci stáda dželád umožní tejto psovitej šelme uloviť podstatne viac koristi. Je to nielen preto, že aktivita opíc zvyčajne vytiahne zvedavé hlodavce na povrch z nôr, ale predovšetkým preto, že v prítomnosti hojného množstva veľkých zvierat je pre hlodavcov oveľa ťažšie všimnúť si predátora.

Etiópskeho vlka na pokraj vyhuby neprirodzene iba občianska vojna, ale predovšetkým opakované epidémie besnoty, ktorú prenášajú domestikované psy. V dvoch vlnách, v rokoch 1991 a 2008 – 2009, tejto plagi padlo za obeť až 75 % celej populácie. Minulý rok preto v oblastiach obývaných touto vzácnou šelmou zaočkovali dohromady takmer 5 000 psov.

Ludské obydlia na etiópskej vysočine, kde dochádza k stretu etiópskeho vlka s domestikovanými psami

V nasledujúcom článku sa zameriame na dve rastliny, ktoré sa do sveta rozšírili práve z územia Etiópie. O existencii rastliny s omamným a euforickým účinkom, ktorej listy žujú s obľubou milióny ľudí, vedia u nás často len študovaní botanici. O existencii tej druhej, z ktorej sa varí káva, vedia takmer všetci, no my sa na ňu pozrieme zblízka.

*Katarína Molnárová
Fotografie: Katarína Jankechová,
Alexander Molnár*